

Een of meer bekere by die instellingsnagmaal? 'n Verkenning

A.H. Grové
Gereformeerde Kerk Klerksdorp-Noord
KLERKSDORP

Abstract

One or more cups at the institution of the Lord's Supper? An exploration

The aim of this article is to determine whether one or more cups were used at the first Holy Communion when Christ instituted this meal. The relevant texts (Matt. 26:27, Mark. 14:23, Luke. 22:17 and 1 Cor. 11:25) are investigated within their socio-historical contexts. The conclusion arrived at is that there is more than one legitimate interpretation of the words of institution. It is valid to accept both the possibilities of one cup or more than one having been used by the disciples.

1. Probleemstelling

In die loop van die kerkgeskiedenis is die Nagmaal op verskillende wyses gevier (vgl. Van Wyk, 1991:246-254). 'n Vraag is of die verskillende wyses van Nagmaalviering (bv. met afsonderlike bekere/kelkies of met die [een] gemeenskaplike beker) die betekenis en simboliek van die Nagmaal in gedrang bring? Raak die wyse van Nagmaalviering die wese van die Nagmaal as verbondsmaal (1 Kor. 11:25)?

In 'n poging om 'n antwoord op hierdie vrae te kry, word die probleemstelling van hierdie artikel smal afgebaken as: Was daar by die eerste Nagmaal een (gemeenskaplike) of meer (individuele) bekere in gebruik toe Christus die Nagmaal ingestel het?

'n Deeglike wetenskaplike verkenning van die terrein waaroor hierdie studie handel, is nog nie tot op hede gedoen nie. Hierdie studie kan moontlik 'n bydrae lewer in die lig van besluite wat op die 1994-Sinode van die GKSA geneem is met betrekking tot die Nagmaal.¹

¹ Die 1994-Sinode van die GKSA het besluit om deputate aan te wys met die opdrag om 'n grondige eksegetiese, kerkregtelike, leerstellige en liturgiese studie te maak van sake wat

Ten einde op hierdie probleemstelling nadere lig te werp, word die instellingswoorde van die Nagmaal eksegeties nagegaan en geplaas binne die sosio-historiese konteks daarvan.

2. Die teks self

Meermale is al daarop gewys dat daar twee groepe instellingswoorde is, naamlik die Matteus-Markusweergawe en die Lukas-1 Korintiërsweergawe (Lammens, 1968:106; Versteeg, 1980:23-29; Coetzee, 1990:39). In hierdie studie word spesifiek gelet op die bevelswoorde by die beker.²

2.1 Die bevelswoorde by die beker

In hierdie paragraaf word die Griekse teks en die 1933- en 1983-Afrikaanse vertalings op sodanige wyse weergegee dat dit maklik met mekaar vergelyk kan word.

* Matteus 26:27

Grieks: καὶ λαβὼν ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων, Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες.

1933-Vertaling: “Toe neem Hy die beker, en nadat Hy gedank het, gee Hy dit aan hulle en sê: Drink almal daaruit ...”.

1983-Vertaling: “Toe neem Hy ’n beker, en nadat Hy die dankgebed uitgespreek het, gee Hy dit vir hulle en sê: ‘Drink almal daaruit ...’”.

* Markus 14:23

Grieks: καὶ λαβὼν ποτήριον εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες.

1933-Vertaling: “Toe neem Hy die beker, en nadat Hy gedank het, gee Hy dit aan hulle, en hulle het almal daaruit gedrink.”

1983-Vertaling: “Toe neem Hy ’n beker en nadat Hy die dankgebed uitgespreek het, gee Hy dit vir hulle, en hulle het almal daaruit gedrink.”

die wyse van Nagmaalviering raak. Die gebruik van die gemeenskaplike beker al dan nie maak ook deel uit van die kerklike debat in die Rooms-Katolieke Kerk (vgl. Hovda, 1985) en die Nederduitse Hervormde Kerk van Afrika (vgl. Gemser, 1938:83-85; Kotzé, 1991:2-3; Van der Westhuizen, 1992a:3 en 1992b 20-21; Pont, 1993)

² ’n Implikasie van ’n besluit van die Algemene Sinode (1988) is dat daar net twee tekens by die Nagmaal is, naamlik brood en wyn (Handlinge Algemene Sinode, 1988 78-128; Van Wyk, 1991:249). Dit blyk dus ongeldig te wees om van ’n ’bekerteken’ te praat (Coetzee, 1990 45).

* **Lukas 22:17**

Grieks: καὶ δεξάμενος ποτήριον εὐχαριστήσας εἶπεν, Λάβετε τοῦτο καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτοὺς.

1933-Vertaling: “En toe Hy ’n beker geneem het, dank Hy en sê: Neem dit en deel dit onder julle.”

1983-Vertaling: “Daarna neem Hy ’n beker, spreek die dank uit en sê: ‘Neem dit en gee dit vir mekaar aan ...’”.

* **I Korintiërs 11:25**

Grieks: ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δευπνήσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἔμῳ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡσάκις ἐὰν πίνητε, εἰς τὴν ἔμην ἀνάμνησιν.

1933-Vertaling: “Net so ook die beker na die ete, met die woorde: Hierdie beker is die nuwe testament in my bloed; doen dit, so dikwels as julle daaruit drink, tot my gedagtenis.”

1983-Vertaling: “Net so ook het Hy na die maalyd die beker geneem en gesê: Hierdie beker is die nuwe verbond, wat deur my bloed beseël is. Gebruik dit, elke keer as julle daaruit drink, tot my gedagtenis.”

2.2 ’n Vergelyking

Daar is enkele ooreenkomste sowel as verskille by die onderskeie weergawes van die instellingswoorde. Hierdie verskille beteken nie dat dié weergawes in stryd met mekaar is nie, maar dat hulle mekaar eerder aanvul tot groter helderheid.

2.2.1 Ooreenkomste

- * By al vier weergawes wat ons van die instellingswoorde het, is dit baie duidelik dat Christus die Een is wat die Nagmaal ingestel het. Daar moet egter by die instellingswoorde duidelik onderskei word tussen die bevel om Nagmaal te vier en die uiteensetting van die Nagmaal se betekenis.
- * Dat ’n/die beker ’n rol daarby gespeel het, is eweneens voor die hand liggend
- * Al die dissipels moes en het ook van die inhoud van ’n/die beker gedrink.

Die vraag kan gestel word of die verwysing na 'n beker nie bloot aansluit by wat gebruiklik was by die Pasga nie, naamlik om na die houer van die wyn³ te verwys as *beker*.

2.2.2 Verskille

Enkele verskille tussen die Lukas- en 1 Korintiërsweergawes word afsonderlik behandel.

2.2.2.1 'n/Die beker

Wanneer 'n selfstandige naamwoord in die Grieks vir die eerste keer in 'n argument gebruik word, dan word dit sonder 'n lidwoord gebruik. As dieselfde naamwoord verder in dieselfde argument gebruik word, word die Griekse lidwoord wel gebruik en dan verwys dit terug na die reeds bekende naamwoord waar dit sonder lidwoord staan. Laasgenoede grammatikale verskynsel staan bekend as die *anaforiese* gebruik van die lidwoord (Blass & Debrunner, 1961:132).

Die Matteus-Markus-Lukasweergawe van die instellingswoorde verskil van die 1 Korintiërs 11-weergawe met betrekking tot die gebruik van die lidwoord by die woord *beker*. In 1 Korintiërs 11:25 staan die Griekse lidwoord *die* (τό) by *beker* (ποτήριον). Daar word selfs baie spesifiek daarna verwys as *hierdie beker* (τούτο τὸ ποτήριον).

In Matteus-Markus-Lukas ontbreek die Griekse lidwoord by *beker* opvallend en konsekwent, omdat dit die eerste keer in die argument voorkom. Dit is moontlik om die Grieks vir *beker* in hierdie geval met 'n *beker* of met *die beker* te vertaal. *Beker* (ποτήριον) sonder die Griekse lidwoord is in die 1933-Afrikaanse vertaling in Matteus en Markus met *die beker* weergegee, terwyl dit in Lukas met 'n *beker* vertaal is. Albei vertalings is geldig.

Daar kan dus nie op grond van die teenwoordigheid of afwesigheid van die Griekse lidwoord 'n eenduidige argument uitgemaak word of na 'n *beker* of na *die beker* verwys word nie.

Beker kan verwys na (1) die beker saam met die inhoud, of (2) die inhoud (wyn wat weer na die bloed van Christus verwys) van die beker. Laasgenoemde verskynsel – naamlik om 'n begrip nie regstreeks te noem nie, maar op 'n ander manier te stel – staan bekend as *metonimia* (Venter, 1990:89). Aangesien nêrens sprake is van “het uitstorten van de beker maar van het bloed” (Lammens, 1968:

³ Dit is opvallend dat die Griekse woord vir wyn (οἶνος) nie in die instellingswoorde gebruik word nie, maar wel die frase *vrug van die wingerstok* (τὸ γενήματος τῆς ἀμπέλου). Hierdie feit is alreeds deur Coetzee (1990:44) uitgewys. Vergelyk ook Gemser (1938:83) en Du Toit (1989:4) oor die gebruik van wyn en druwesap by die Nagmaal.

107), val die aksent op dit wat *gedrink* word, en derhalwe verdien die verwysing van *beker* na die *wyn* voorkeur (Lenski, 1964:624).

Wie die klem op die beker ten koste van die vrug van die wingerdstok laat val, verhef die beker tot 'n wesenselement of teken by die Nagmaal. Volgens die Gereformeerde belydenisskrifte (Nederlandse Geloofsbelijdenis Artikel 35; Heidelbergse Kategismus Sondag 28-29) is daar net twee tekens, naamlik wyn en brood (vgl. ook Handeling Algemene Sinode, 1988:78-128).

Wanneer *beker* (sonder die Griekse lidwoord) as "n beker" geïnterpreteer word, impliseer dit dat Christus een van die vier bekere wat normaalweg by die Pasga gebruik is (Misjna [Traktaat Pesagim, 10:7]), geneem het om die Nagmaal mee in te stel. Die betekenis van daardie beker word dan later, na die maaltyd, gegee (Luk. 22:20; Tasker, 1969:247; vgl. ook §3.2).

2.2.2.2 Werkwoorde

Die werkwoord waarmee Christus se oorhandigingsaktiwiteit van *beker* beskryf word, toon in die verskillende weergawes 'n variasie:

- * *Matteus 26:27* gebruik die werkwoordreeks λαβών-εὐχαριστήσας-ἔδωκεν-λέγων-πίετε (neem-dank-gee-sê-drink). Πίετε (drink) staan in die bevelsvorm. Volgens Matteus het Christus dus 'n opdrag gegee: Drink! Die werkwoorde wat aan πίετε voorafgaan, vorm die aanloop tot en onderbou van hierdie bevel.
- * *Markus 14:23* gebruik die werkwoordreeks λαβών-εὐχαριστήσας-ἔδωκεν-ἔπιον (neem-dank-gee-drink). Ἐπιον (drink) staan in die aoritos indikatief. Markus gee 'n blote beskrywing van 'n gebeurtenis wat afgehandel is. Die dissipels het gedrink.
- * *Lukas 22:17* gebruik die werkwoordreeks δεξάμενος-εὐχαριστήσας-εἶπεν-λάβετε-διαμερίσατε (neem-dank-sê-neem-[ver]deel). Twee imperatiewe (bevelsvorme) kom in Lukas se weergawe voor, naamlik λάβετε en διαμερίσατε (neem en [ver]deel). Die werkwoorde wat λάβετε en διαμερίσατε voorafgaan, beskryf die aanloop tot hierdie twee imperatiewe. Die dissipels moes dus 'n beker *neem* en (die inhoud?) onder hulle (*ver*)deel.
- * *1 Korintiërs 11:25* gebruik die werkwoordreeks δειπνήσαι-λέγει-ἐστίν-ποιεῖτε-πίνητε (eet-sê-is-doen-drink). Ποιεῖτε (doen) is in die praesens imperatiefvorm, en die werkwoord πίνητε (drink) in die konjunktiefvorm. Volgens hierdie teks het die dissipels die opdrag: *doen!* Die *doenopdrag* (ποιεῖτε) is iets omvattender as om te *drink* (πίνητε). Die fokus van hierdie teks laat die klem by die Nagmaal dus val op iets breër as *drink*.

In hierdie Matteus-Lukastekste word die instellingsbevel beskryf, maar word die betekenis van die Nagmaal nie gegee nie. Markus beskryf die uitvoering van die bevel. In die 1 Korintiërs word 'n instellingsbevel (met die imperatiewe werkwoord ποιεῖτε) gegee, sowel as 'n beskrywing van die betekenis van die Nagmaal (met die uitdrukking τούτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἔμῳ αἵματι ἐν ὁσάκις ἐὰν πίνητε, εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν). Ook in Lukas 22:20 word slegs 'n beskrywing van die Nagmaal se betekenis gegee.

Dit is opmerklik dat as die fokus op die bevel van die instelling val, dan is konsekwent sprake van *beker* (sonder die Griekse lidwoord), bloot omdat dit die eerste keer in die argument gebruik word. As die beskrywing van die betekenis van die Nagmaal gegee word, dan word verwys na *die hierdie beker*. (Op hierdie anaforiese gebruik van die Griekse lidwoord word nader ingegaan in §3.2.2.)

2.2.2.3 Die uitdrukking ἐξ αὐτοῦ

Die uitdrukking ἐξ αὐτοῦ in Matteus 26:27 en Markus 14:23 ontbreek in Lukas 22:17 en 1 Korintiërs 11:26. In die 1933- en 1983-vertalings is dit in die betrokke tekste wel met “daaruit” vertaal, maar dié woorde is ook anders interpreteerbaar.

Die partikel ἐκ het volgens Louw en Nida (1989a:75) die volgende betekenismoontlikhede: “(a) out of (extension), (b) because of (reason), (c) by (means), (d) with (instrument), (e) with (manner), (f) from (source), (g) from (dissociation), (h) from (derivation), (i) one of (part), (j) from (cessation), (k) when (time), (l) since (time), (m) with (price), (n) of (substance).” Moontlikhede (c), (d), (f) en (n) blyk toepaslik te wees en word vervolgens bespreek.

- * Moontlikheid (c): *deur middel van* (“by means of”). Die implikasie van hierdie betekenismoontlikheid is dat die dissipels die beker moes gebruik as die middel waardeur hulle die vrug van die wingerdstok moes drink. Hierdie interpretasie stel die beker dus voor as 'n ‘houer’ van die inhoud daarvan. Hiervolgens is die vertaling van πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες (Matt. 26:27): “Drink almal daarmee” (d.w.s. deur middel van die beker). Die rede waarom Christus na die beker verwys, hou moontlik verband met die feit dat Hy die brood kon aangee sonder 'n houer, maar die vrug van die wingerdstok kon Hy alleen aangee met die beker (Grosheide, 1957:310).
- * Moontlikheid (d): *met* (“with [instrument]”). Dié moontlikheid is byna dieselfde as (c). Die beker word gesien as die instrument waarmee die aktiwiteit van drink uitgevoer word. Die vertaling van ἐξ αὐτοῦ is dieselfde as by (c).
- * Moontlikheid (f): *uit* (“from [source]”). Dié moontlikheid stel die beker voor as die bron waaruit die vrug van die wingerdstok gedrink (moet) word. Die 1933- en 1983-vertalings het albei hierdie moontlikheid gekies en die

uitdrukking vertaal met: “Drink almal *daaruit*.” Hierdie vertaling laat die klem val op die *beker* as die bron/houer van die vloeistof.

- * Moontlikheid (n): *van* (“of [substance]”). Hierdie moontlikheid laat die klem val op die inhoud (d.w.s. op die vrug van die wingerdstok). Vertaling: “Drink almal daarvan.”⁴

Elkeen van die vier bostaande moontlikhede het sy eie meriete, en dit is nie uit die konteks duidelik presies watter moontlikheid geldig is nie. Wat wel duidelik is, is dat die beker betrokke is by die drink van die vrug van die wingerdstok.

Die eerste drie moontlikhede impliseer dat net *een beker* gebruik was, maar dit kan ook impliseer dat daar *meer as een beker* was, terwyl daar volgens die laaste moontlikheid ook *meer as een beker* kon wees.

3. Die Lukasweergawe

In Lukas vra die volgende twee opvallende afwykings van die ander sinoptiese instellingsformules nadere ondersoek:

1. Die bevel: “Neem dit en deel dit onder julle” (1933-vertaling) (λάβετε τὸν ποτήριον καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτοὺς) in Lukas 22:17 is uniek in die onderskeie weergawes van die instellingswoorde.
2. Lukas maak twee keer van die beker melding (Luk. 22:17, 20), een keer met en een keer sonder die Griekse lidwoord.

3.1 Neem en verdeel

3.1.1 Neem

Lukas gebruik in 22:17 twee verskillende woorde in die Grieks wat in albei Afrikaanse vertalings met “neem” weergegee is, naamlik δεξάμενος (aor. part. van δέχομαι) en λάβετε (aor. imperat. van λαμβάνω):

Λέχομαι: Volgens Louw en Nida (1989a:57) het hierdie werkwoord die volgende betekenis moontlikhede: “receive, welcome, believe, take hold of.”

Λαμβάνω: Hierdie werkwoord kan die volgende beteken: “take hold of, acquire, receive, collect, select, come to believe, exploit by deception, experience, cause to experience, put on (clothes), do” (Louw & Nida, 1989a:57).

Die betekenis moontlikhede “receive” en “take hold of” is van toepassing op albei woorde in Lukas 22:17 en kan in albei gevalle met “neem” vertaal word. Die woord λαμβάνω word deur Louw en Nida (1989b: 220,572) in albei gevalle in

⁴ Vir 'n verdere bespreking van die voorsetsel ἐκ, vergelyk Bauer (1957 233-236).

dieselfde subdomeine, naamlik “grasp, hold” en “receive” geplaas. Daar bestaan wel 'n subtile verskil in betekenis tussen dié twee werkwoorde: λαμβάνω impliseer 'n meer aktiewe deelname van die kant van die ontvanger, terwyl dit nie in die geval van δέχομαι noodwendig so is nie (Louw & Nida, 1989b:572).

Waar Lukas albei hierdie werkwoorde in een sin gebruik, impliseer dit dat Christus 'n beker geneem het, en dit met die bevel “neem” aan sy dissipels oorhandig om nou *aktief verder daarmee te handel*. Die opdrag “(ver)deel” (διαμερίσατε) is 'n opvolgende toevoegende handeling by die aksie “neem”.⁵

3.1.2 Verdeel/versprei

Die betekenis van διαμερίσατε (aor. imperat. van διαμερίζω) in Lukas 22:17 word vervolgens ondersoek. Die werkwoord διαμερίζω saam met εις éautous kom in die Nuwe Testament in hierdie kombinasie slegs in Lukas 22:17 voor.⁶

Verklaringsmoontlikhede wat oorweging verdien, is die volgende:

- * Volgens Louw en Nida (1989a:59) kan hierdie werkwoord die volgende betekenis hê: “distribute, be opposed to, divide”. “Be opposed to” is voor die hand liggend nie op Lukas 22:17 van toepassing nie. Louw en Nida (1989b:568) definieer “distribute” soos volg: “to distribute objects to a series of persons ... to give to each in turn.” En “divide” word deur Louw en Nida (1989b:616) omskryf as: “to divide into separate parts.” Die betekenis “distribute” veronderstel “divide”, en daarom kan eersgenoemde interpretasie as 'n verdere ontwikkeling van die tweede beskou word. Hierdie twee betekenismoontlikhede kan dus as 'n eenheid gesien word wat slegs 'n aksentverskuiwing of 'n ander fase in die handeling verwoord.

“Distribute/divide” kan in Afrikaans met *deel*, *verdeel* of *versprei* vertaal word. Hierdie verklaringsmoontlikheid het weerklank gevind in die volgende vertalings:

“(D)eel dit onder julle” (1933-Afrikaanse vertaling).

“(G)ee dit vir mekaar aan” (1983-Afrikaanse vertaling).

“(D)ivide it among yourself” (King James Version).

⁵ Die και (λάβετε τούτο και διαμερίσατε) in Lukas 22:17 word as 'n neweskikkende kwalifiserende partikel geïnterpreteer. Hierdie και plaas λάβετε τούτο en διαμερίσατε in 'n relasie van *Stelling* <--> *Opvolgende toevoeging* ten opsigte van mekaar. Hierdie και kan in Afrikaans met *en* weergegee word (Louw & Nida, 1989b:789).

⁶ Bauer (1957:185) wys daarop dat hierdie unieke kombinasie verder net in die papiri voorkom. Dit is 'n leemte dat Louw en Nida nie hierdie uniekheid verdiskonteer by die verklaring van διαμερίζω nie.

“(D)eel hem onder ulieden” (Statevertaling).

“(T)eilet ihn unter euch” (Luther).

- * Bauer (1957:185) gee die moontlikheid “share with someone.”

“Share” kan in Afrikaans met *deel* vertaal word. Hierdie verklaringsmoontlikheid het weerklink gevind in die volgende vertaling:

“(S)hare it among yourselves” (Today’s English Version).

- * Goppelt (1971:154) skryf: “He circulates it among the disciples ... They are all to drink of this cup, or less probably, to fill their own cups from it.” Hierdie standpunt van Goppelt onderstreep die onsekerheid met betrekking tot die presiese gebeure by die instelling van die Nagmaal.

Die twee Afrikaanse vertalings asook Today’s English Version verdien nadere bespreking:

1933-Afrikaanse vertaling

Die woord “deel” is op die klank af oop vir twee interpretasies, naamlik “verdeel” (divide/distribute) en “deel” (share).

- * As die vertalers “deel” as “share” geïnterpreteer het, sou die sin gelui het “Deel dit met mekaar.” Deur te vertaal “Deel dit *onder* julle” is “deel” kenmerklik as “verdeel” geïnterpreteer (Plummer, 1969:495).

Die wyse waarop hierdie verdeling plaasgevind het, word nie uitgespel nie. Dit kon gebeur deur uit een beker te drink, maar dit kon ook gebeur deur die inhoud van die beker wat Christus aangegee het, in verskillende bekere⁷ te verdeel sodat *elkeen* van die wyn kon drink.

Laasgenoemde interpretasie is wel moontlik aangesien διαμερίζω in Lukas 23:34 gebruik word om te beskryf hoedat Christus se klere onder die soldate verdeel is sodat *elkeen* sy eie deel kon kry (Joh. 19:23). Ook in Handeling 2:3 word διαμερίζω gebruik om te beskryf dat die tonge soos vuur verdeel het en op *elkeen* gaan sit het.

Hierdie vertaling verdien positiewe evaluering omdat dit nie ’n eenduidige gebruik van die beker impliseer nie. Om die vertaling nie vir enige misverstand vatbaar te maak nie, kon die vertaling moontlik eenduidig gelui het: “Verdeel dit onder julle” – wat die vertaling se bedoeling klaarbyklik is.

⁷ Dat daar verskillende bekere aan die tafel was tydens die instelling van die Nagmaal is nie uitgesluit nie, aangesien die voorbereiding van die Pasga (Luk 22:13) behels het dat bitter kruie, ongesuurde brood, wyn (moontlik “vrug van die wingerdstok”, Luk 22:18) en bekere gereed gemaak is (Geldenhuys, 1972:556, vgl ook §4).

1983-Afrikaanse vertaling

Die vertaling: “Gee dit vir mekaar aan” impliseer drie dinge:

- (1) Dat “dit” na die beker met die inhoud, en nie na slegs die inhoud of slegs die beker verwys nie. Die fokus word dus nie op die beker as sodanig geplaas nie.
- (2) Dat daar slegs een beker by die Nagmaalinstelling vir mekaar aangegee is – iets wat strydig is met die feit dat beker (ποτήριον) in Lukas 22:17 sonder die Griekse lidwoord gebruik word en daar dus nie ’n eenduidige saak uitmaak kan word of daar een of meer bekere aan die instellingstafel was nie (Blass & Debrunner, 1961:131-132).
- (3) Dit beskryf die wyse waarop die verdeling plaasvind – iets wat nie uit die konteks en ook nie uit die woord διαμερίζω afgelei kan word nie.

Today's English Version

Die vertaling “Share it among yourselves” verteenwoordig die moontlikheid wat Bauer (1957:185) gee: “share with someone”. Die volgende opmerkings word oor hierdie vertaling gemaak:

- (1) Die vertaling “Share it among yourselves” kan op meer as een manier geïnterpreteer word. Die “it” kan na die beker verwys, maar ook na die inhoud van die beker (vgl. die *metonimiaverskynsel*, par. 2.2.2.1 hierbo).
- (2) Aangesien ’n beker nie verdeel of uitgedeel kan word nie, is die implikasie van hierdie vertaling dat die dissipels almal uit dieselfde beker gedrink het en dat dit ’n sekere gemeenskaplikheid by hulle laat ontstaan het. Gemeenskaplikheid by die Nagmaal word eger deur ’n ander woord, naamlik κοινωνία (1 Kor. 10:16) beskryf. Die gemeenskap wat deur hierdie vertaling geïmpliceer word, is dié tussen mense. Die gemeenskap waarvan by die Nagmaal (brood en wyn) sprake is, is in die eerste plek ’n vertikale gemeenskap van “die beker van danksegging” “met die bloed van Christus” (1 Kor. 10:16). Die horisontale gemeenskap tussen die deelnemers by die Nagmaal word in 1 Korintiërs 10:17 binne die konteks van die eet van brood aan die orde gestel, en nie in terme van die drink van wyn nie.⁸

⁸ Die woorde “soos ... uit baie druiwekorrels as hulle gepars word, een wyn en drank vloei, en tot een vermeng word” uit ’n vroeë redaksie van die Gereformeerde Nagmaalsformulier is waarskynlik in die lig van 1 Korintiërs 10:16-17 in die huidige verkorte Nagmaalsformulier weggelaat (vgl. Handeling, 1982:442; 1985:370). Marshall (1978:799) se bewering “The act of drinking together unites the participants into a table fellowship with one another” is in die lig van 1 Korintiërs 10:16-17 ongeldig. Vergelyk ook Goppelt (1971:154) en Hovda (1985:264) wat ’n soortgelyke bewering maak

- (3) Soos by die 1983-Afrikaanse vertaling word 'n *eenduidige* gebruik van een gemeenskaplike beker veronderstel, wat om reeds genoemde redes nie aanvaarbaar is nie.

Gevolgtrekking

- * Alle moontlike interpretasies kan nie in 'n enkele vertaling verdiskonteer word nie.
- * “Beker” kan na die beker self, óf na die inhoud van die beker, óf na die beker en sy inhoud (nl. die vrug van die wingerdstok) verwys (vgl. die bespreking van ἐξ ἀποτοῦ hierbo in §2.2.2.3).
- * Die opdrag “drink” en “(ver)deel” in Matteus-Markus-Lukas beskryf voor die hand liggend presies dieselfde handeling, maar verskillende fasette daarvan. Matteus-Markus beskryf *dat* gedrink is, en Lukas *hoe* daar met die beker en/of sy inhoud omgegaan is.
- * Of uit dieselfde beker gedrink is, word nie eksplisiet gesê nie. Dit is moontlik dat elkeen uit sy eie beker kon drink van die inhoud van die beker wat Christus aangegee het met die opdrag “drink” en “verdeel/deel”. Eweneens is dit moontlik dat almal uit dieselfde beker kon drink.

3.2 Beker twee keer vermeld (Luk. 22:17, 20)

Daar is 'n merkwaardige ooreenkoms tussen Lukas 22:19-20⁹ en 1 Korintiërs 11:24-25. Volgens die Lukasweergawe kom dit voor of van 'n tweede beker sprake is, maar volgens die 1 Korintiërsweergawe is daar net van 'n spesifieke beker sprake.

In albei die tekste word uitdruklik na die beker verwys as *hierdie beker* (τοῦτο τὸ ποτήριον). Vervolgens word gelet op die *tydsaanduiding* wat die verskillende tekste gee in verband met die beker (instellingswoorde), asook na die *werkwoord* wat betrokke is by die beker.

3.2.1 Tydsaanduiding

* Matteus 26:26

Grieks: Ἐσθίουστων δὲ αὐτῶν.

1933-Vertaling: “Terwyl hulle eet.”

1983-Vertaling: “En terwyl hulle eet.”

⁹ Die tekskritiese kwessie in verband met Lukas 22 17-22 word nie hier bespreek nie. Jeremias (1966:139-156) lewer 'n uitgebreide en goed gedokumenteerde argument ten gunste van die 'lang' lesing in Lukas 22 – 'n standpunt wat deur Barclay (1969:36-40) ondersteun word.

* **Markus 14:22**

Grieks: Καὶ ἐσθίωντων αὐτῶν.

1933-Vertaling: “En terwyl hulle eet.”

1983-Vertaling: “Terwyl hulle eet.”

* **Lukas 22:20**

Grieks: Καὶ τὸ ποτήριον ὡσαύτως μετὰ τὸ δειπῆσαι.

1933-Vertaling: “Net so *neem*¹⁰ Hy ook die beker na die maaltyd.”

1983-Vertaling: “Met die beker na die maaltyd het Hy net so gemaak¹¹.”

* **1 Korintiërs 11:25**

Grieks: ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπῆσαι.

1933-Vertaling: “Net so ook die beker na die ete.”

1983-Vertaling: “Net so ook liet Hy na die maaltyd die beker geneem¹².”

Matteus-Markus gee die instelling van die Nagmaal aan as *tydens* die ete (ἐσθίωντων αὐτῶν), terwyl Lukas-1 Korintiërs die tyd waarby “hierdie beker” (τοῦτο τὸ ποτήριον) betrokke is, aandui as *na* die maaltyd.

As al die Bybelse gegewens saamgevoeg word, kom dit voor of die instelling van die Nagmaal teen die einde van die Pasga plaasgevind het. Daar is egter te min inligting oor die eerste-eeuse Joodse liturgiese gebruike beskikbaar om daaruit ’n presiese weergawe van die instelling van die Nagmaal te rekonstrueer (Versteeg, 1980:30-31, 34). Die *betekenis* van die Nagmaal word egter nie deur hierdie onduidelikhede geaffekteer nie (Cole, 1969:215).

Tydens die Pasga – soos dit in die Nuwe-Testamentiese tyd gevier is – was daar vier keer uit die beker gedrink (Misjna [Traktaat Pesagim, 10:7]). Uit die Misjna (Traktaat Pesagim, 10:4-7) blyk dit dat wel tussen die drink van die vier bekere geëet mag word. Tussen die eerste en tweede, en tussen die tweede en derde bekere mag gedrink word, maar nie tussen die derde en die vierde bekere nie. Dit mag dus wees dat daar ook ’n tydstip was dat ook nie verder geëet mag word nie, en dat na hierdie fase wat volg op daardie tydstip verwys word as “na die maaltyd”. Hierdie standpunt word ondersteun deur Hammelburg (1939:247) wat

¹⁰ Die werkwoord “neem” kom nie in die Grieks voor nie, maar word op grond van die konteks veronderstel

¹¹ Die werkwoord “het gemaak” kom nie in die Grieks voor nie, maar word op grond van die konteks veronderstel

¹² Die werkwoord “het geneem” kom nie in die Grieks voor nie, maar word op grond van die konteks veronderstel

meen dat die ongesuurde brood, bitter kruie en offerlam na die tweede beker van die Pasga geëet is.

Volgens die Matteus-Markusweergawe (ἐσθίωντων αὐτῶν) kom dit voor of die Nagmaal *tydens* die *tweede* beker van die Pasga *ingestel* is (Lukas 22:17 gee nie 'n tydsaanduiding nie), en dat Christus by die fase wat as “na die maaltyd” bekend gestaan het, die *verduideliking* gee van *beker* (sonder die Griekse lidwoord) waarmee Hy die Nagmaal ingestel het. Hierdie verduideliking was dus waarskynlik by die *derde* of die *vierde* beker van die Pasga. “Na die maaltyd” verwys waarskynlik nie na *die Pasga* nie, maar na *toe die brood klaar geëet is*.

- * Vir die doel van hierdie artikel is dit van belang om pertinent daarop te let dat “*hierdie beker*” in 1 Korintiërs 11:17 en “*die beker*” in Lukas 22:20 verwys na *beker* (sonder die Griekse lidwoord) waarmee die Nagmaal ingestel is. Dit is ongeldig om “*die hierdie beker*” te interpreteer as een-beker-vir-almaal, aangesien “*die hierdie beker*” *nie* met betrekking tot die *instelling* van die Nagmaal gebruik word nie, maar met betrekking tot die *verduideliking* van die Nagmaal se betekenis.

3.2.2 Die werkwoord by “hierdie beker”

Die uitdrukking “hierdie beker” kom slegs in Lukas 22:20 en 1 Korintiërs 11:25 voor. Dit is besonder opvallend dat die werkwoord ποιέω wat gekoppel is aan “hierdie beker” (1 Kor. 11:25) 'n verskeidenheid betekenisemoontlikhede het. Volgens Louw en Nida (1989a:201) kan ποιέω die volgende betekenis onder woorde bring: “do, perform, cause to be, work, make, behave toward, assign to a task, make profit”.

Die imperatief ποιείτε is soos volg in Afrikaans vertaal.

* 1 Korintiërs 11:25

1933-Vertaling: “Doen dit (met betrekking tot hierdie beker).”

1983-Vertaling: “Gebruik dit (met betrekking tot hierdie beker).”

* Lukas 22:19

1933-Vertaling: “Doen dit (met betrekking tot hierdie brood).”

1983-Vertaling: “Gebruik dit (met betrekking tot hierdie brood).”

Louw en Nida (1989b:512) omskryf die betekenis “perform” soos volg: “to do or perform (highly generic for almost any type of activity).” Die 1933-vertaling het die woord baie algemeen vertaal met “doen”, terwyl die 1983-vertaling 'n verbesondering van ποιέω gegee het, naamlik “gebruik”. In die lig van die instellingswoorde in die evangelies verwys ποιέω met betrekking tot die brood waarskynlik na “eet” (Luk. 22:19), en met betrekking tot “hierdie beker” na “drink” (1 Kor. 11:25) en “verdeel”/“deel” (Luk. 22:17).

In die lig daarvan dat in Lukas 22:20 dieselfde tydsaanduiding as in 1 Korintiërs 11 aan “hierdie beker” gegee word, word kennelik dieselfde beker beskryf. In Lukas 22:20 word die werkwoord ποτίω nie met betrekking tot die beker gebruik nie. Daar word dus ook geen nuwe of ander opdrag by die instelling van die Nagmaal in Lukas 22:20 beskryf nie.

- * In 1 Korintiërs 11:25 word 'n *opdrag* in verband met “hierdie beker” gegee. Die klem van hierdie vers is egter dat dit die *betekenis* van die beker beskryf, naamlik dat dit die nuwe verbond is.¹³

Gevolgtrekking

- * Daar word in 1 Korintiërs 11:25 nie 'n ander bevel as in Matteus-Markus-Lukas in verband met die beker gegee nie.
- * Met die ‘eerste’ beker waarna na *beker* (sonder die Griekse lidwoord) in Lukas 22:17 verwys word, is die Nagmaal *ingestel*, en met die ‘tweede’ beker waarna verwys word as “hierdie beker” in Lukas 22:20, word die *betekenis* van die Nagmaal beskryf.
- * In Lukas 22:20 en in 1 Korintiërs 11:25 word met “hierdie beker” na die bloed van Christus verwys. In die lig van die ooreenkomste tussen die Lukas- en 1 Korintiërsweergawes verwys *beker* (sonder die Griekse lidwoord) in Lukas 22:17 eweneens na die bloed van Christus.
- * “Hierdie beker” in Lukas 22:20 bring geen nuwe dimensie ten opsigte van die opdrag by die Nagmaal as wat daar alreeds in Lukas 22:17 gegee is nie. Insgelyks kan die afleiding gemaak word dat daar dus ook geen nuwe manier in Lukas 22:20 aangegee word waarmee met “hierdie beker” omgegaan moet word nie.
- * 'n Parafrase van τοῦτο τὸ ποτήριον kan wees: *Hierdie beker waarmee Ek die Nagmaal ingestel het.*

4. Kontemporêre sosio-historiese gewens

Indien vasgestel kan word of daar een of meer bekere by die Pasga¹⁴ gebruik is, sal dit meer lig werp op die probleem of daar een of meer bekere by die eerste Nagmaal betrokke was. Die volgende sosio-historiese gewens uit die eerste eeu dra by tot 'n verantwoordeliker interpretasie van die tersaaklike tekste.

¹³ De Klerk (1988: 15) maan dat daarteen gewaak moet word om 1 Korintiërs 11 te sien as 'n liturgiese model, aangesien dit nie die bedoeling van Paulus was nie

¹⁴ Aangesien die Nagmaal tydens die Pasga ingestel is (Luk. 22:13-20), behoort die 1 Korintiërsstekste nie binne die konteks van die Hellenistiese maaltydtradisie geïnterpreteer te word nie, maar binne die Joodse maaltydtradisie (Versteeg, 1980: 18-22)

4.1 Meer bekere

Die Nagmaal is tydens die Pasga ingestel. Volgens Freeman (1972:385) was die volgende gebruik in swang ten tye van Christus se aardse bedeling by die eet van die paaslam:

A cup of wine was filled for every one of the company, over which he who presided at the feast pronounced a blessing, after which the wine was drunk.¹⁵

Indien hierdie opvatting van Freeman geldig is, impliseer dit dat beker (sonder die Griekse lidwoord) in die instellingswoorde meer bekere by die maaltyd veronderstel toe Christus die Nagmaal ingestel het. 'n Opmerking soos "De beker (van die Pasga) ging bij allen die de maaltijd meemaken rond" (Versteeg, 1980:32) – waarin uitgegaan word van die veronderstelling dat daar net een beker aan die Pasga was – is dus nie sonder meer geldig nie.

Daar was wel uitsonderlike gevalle waar mense saam uit 'n beker gedrink het,¹⁶ maar by die Pasga was die normale gebruik dat elke deelnemer aan die maaltyd sy eie beker gehad het.¹⁷

Indien dieselfde gewoonte in gebruik was dat elke deelnemer by die Pasga sy eie beker gehad het tydens die instelling van die Nagmaal, het elke dissipel eweneens sy eie beker gehad. Daarom konkludeer Strack en Billerbeck (1969:75) dat die woorde uit Lukas 22:17 ("Neem dit en gee dit vir mekaar aan ...") die implikasie het dat die dissipels

¹⁵ Individuele bekere was vir privaat gebruik by sekulêre feeste in Ou- en Nuwe-Testamentiese tye gebruik (Gen. 40:13; Ester 1:7; Mark. 7:4; Amsler, 1973:77).

¹⁶ 'n Jood kon saam met 'n nie-Jood uit dieselfde beker drink slegs as die Jood eerste gedrink het (Strack & Billerbeck, 1969:58-59).

¹⁷ In die lig van gegewens uit die Misjna, maak Strack en Billerbeck (1969:58) die stelling: "Die Frage, ob beim Passahmahl ein Gesamtbecher oder Einzelbecher in Gebrauch gewesen seien, ist zugunsten des Einzelbechers zu beantworten. Die Mischna nimmt es als selbstverständlich an, dass jeder Teilnehmer am Passahmahl seinen Becher vor sich hat" (vgl. Misjna, Traktaat Pesachim, 10 2, 4, 7, Hammelburg, 1939:241, 243, 247). Na aanleiding van Misjna, Traktaat Berakh (6 5) (vgl. Danby, 1967:8) konstateer Strack en Billerbeck (1969:59) verder: "Der Mensch trinke nicht aus einem Becher u(nd) gebe ihn dann einem andern, denn das Empfinden der Menschen ist nicht das gleiche." Nadat Strack en Billerbeck (1969:59) vele rabbynse uitsprake nagegaan het, maak hulle die gevolgtrekking dat die Jode 'n natuurlike wêrsin in die gebruik van 'n gemeenskaplike beker gehad het. Higieniese oorwegings het onder andere aanleiding daartoe gegee dat die deel van 'n beker vermy is. 'n Ekspliciete uitspraak in hierdie verband word in die Bahilomiese Talmood gevind in Traktaat Derekh Erez Rabba (9). "One should also not drink from a goblet and give the balance to another one to drink, for it may cause danger of life" (vgl. verder in dieselfde Traktaat uitsprake van Rabbi Aqiba en Ben Azai, Rodkinson, 1918 14-15).

... den Wein in diesem Kelch unter sich teilen sollen, indem sie davon in ihre eigenen Kelch taten. Zur Einsetzung des heiligen Abendmahles steht dieser Kelch in keiner Beziehung.¹⁸

Cranfield (1972:426) is die teenoorgestelde (dog ongemotiveerde) mening toegedaan, alhoewel hy nie heeltemal seker van sy saak is nie:

It is likely that in the time of Jesus a common cup was used at the Passover, though individual cups became customary later.

In die lig van Strack en Billerbeck (1969:59, 75) se siening en gegewens van die Misjna (Traktaat Pesagim, 10:2, 4, 7) asook die Baliloniese Talmoed (Traktaat Derekh Erez Rabba, 9) dra die spekulatiewe standpunt van Cranfield (1972:426) nie veel gewig nie.

4.2 Verblyf tydens Paasfeeste

Tydens die Paasfees (waartydens die Nagmaal waarskynlik ingestel is) het besoekers van buite Jerusalem by inwoners van die stad tuisgegaan en by hulle aan huis die Pasga geëet. As vergoeding vir hulle verblyf en om 'n vertrek te kon gebruik om die Pasga te eet, was die normale huur die vel van die lammetjie wat geslag is en die bekere wat tydens die maaltyd gebruik is (Gemser, 1938:77; Plummer, 1969:493).

4.3 Gevolgtrekking

Die hoogswaarskynlike gebruik van meer as een beker by die Pasga (vgl. veral die getuienis van die Misjna) strook met die moontlikheid dat meer as een beker ook by die instelling van die Nagmaal gebruik kon gewees het (soos beredeneer in §2 en §3 hierbo).¹⁹

¹⁸ Die standpunt van Strack en Billerbeck (1969:58, 59, 75) verdien ernstige oorweging aangesien dit die saak van 'n gemeenskaplike beker al dan nie by die Nagmaal *emies* interpreteer (dit wil sê dit word verklaar binne die konteks van die gebruike van daardie tyd)

¹⁹ Grundmann (1974:393-394) skryf: "Da beim Passamahl meist jeder Teilnehmer seinen eigenen Becher hat, ist auffällig, dass Jesu seinen Becher an die Jünger weiterreicht." Hiermee erken hy dat daar by die Pasga individuele bekere was, maar verklaar/motiveer nie sy siening dat daar 'n gemeenskaplike beker by die Nagmaal was nie. Die opvatting van Grundmann (1974:393-394) hou nie rekening daarmee dat die instellingsteekste meer as een geldige interpretasie het nie.

5. Gevolgtrekking

Ondanks onduidelikheid met betrekking tot die beker by die Nagmaal as middelmatige saak²⁰ bestaan daar geen onduidelikheid oor wat die wese van die Nagmaal is nie. Die beker/vrug van die wingerdstok by die Nagmaal beteken die versoeningsbloed van Christus (Mark. 14:24; Versteeg, 1980:50) en daaruit voort-spruitend die eskatologiese realisering van die Koninkryk van God (Ridderbos, 1972:348).

Met betrekking tot die aantal bekere by die instellingsnagmaal is die instellings-tekste nie eenduidig interpreteerbaar nie, maar meerduidelig, met ander woorde: daar kon een of meer bekere by die instellingsnagmaal gewees het. Dat daar 'n *gemeenskaplike beker* by die instellingsnagmaal was, sowel as dat daar *meer in-dividuele bekere* was, is albei geldige interpretasies.²¹

Eksterne getuienis dui egter daarop dat tydens die instelling van die Nagmaal dit gebruik was by die Pasga dat die deelnemers by die Pasga elkeen uit sy eie beker gedrink het. In uitsonderlike gevalle is egter van 'n enkele beker gebruik ge-maak.

Daar kan dus nie 'n *beginselsaak* uitgemaak word oor die hoeveelheid bekere wat by die instellingsnagmaal gebruik is nie.

Bronnelys

- ALAND, K M., BLACK, C M., MARTINI, B M., METZGER, B M & WIKGREN, A. eds
1983. The Greek New Testament. Third corrected edition. Stuttgart : United Bible Societies.
- AMSLER, S. 1973. Cup. (*In* Von Allmen, J.-J., ed. Vocabulary of the Bible. Guildford : Lutterworth Press. p. 77-78.)
- BARCLAY, W. 1969. The Lord's Supper. London. SCM Press.

²⁰ Wat "de uiterlijke wijze van handelen betreft", huldig Calvyn die volgende opvatting: "Dit zijn middelmatige dingen, die in de vrijheid der kerk gelaten zijn" (Calvijn, 1956:481). Vir Calvyn was die hoofsaak van die Nagmaal dat "onze zielen evenzo door het vlees en bloed van Christus gevoed worden, als het brood en wijn het lichamenlijk leven voeden en in stand houden" (Calvijn, 1956:422). "De uiterlijke wijze van handelen" het Calvyn dus in sy *Instituatie* nie preskriptief nie, maar deskriptief geïnterpreteer. Du Plooy (1991:30) maak die volgende belangrike opmerking: "Middelmatige sake is nie noodwendig onbelangrike sake nie, maar kan nie as gevetebindend beskou word nie. Dit is sake wat by die instelling van die nagmaal beskrywend (deskriptief) is." Van't Spijker (1980:414) meen dat die wyse van viering van "secundaire betekenis" is. Vergelyk in dieselfde verband Spoelstra (1989:345-346).

²¹ Die volgende stelling van Pasch (1930:5) is dus nie eksegeties verantwoordbaar nie: "Die eksegeese van die verskillende skrifgedeeltes, waarin gehandel word oor die Beker en Brood, laat geen ander verklaring toe as die gemeenskaplike Beker en Brood nie." Theiss (1994:18) maak 'n soortgelyke stelling wat hy nie motiveer nie.

- BAUER, W. 1957. A Greek-English Lexicon of the New Testament Chicago : University of Chicago Press
- BLASS, F & DEBRUNNER, A. 1961. A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature. A translation and revision of the ninth-tenth German edition incorporating supplementary notes of A. Debrunner by Robert W. Funk. Cambridge : University Press
- CALVIJN, J. 1956. Institutie of onderwijzing in de Christelike godsdienst Derde deel Uit het Latijn vertaald door A. Sizoo Delft : Meinema
- COETZEE, J.C. 1990. Die instellingswoorde van die Nagmaal – 'n vergelykende studie van die vier berigte in die Sinoptiese Evangelies en 1 Korintiërs. *Koers*, 1990:33-50.
- COLE, A. 1969. The Gospel According to St. Mark. London : Tyndale Press.
- CRANFIELD, C.E.D. 1972. The Gospel According to Saint Mark. Cambridge : University Press
- DANBY, H. 1967. The Mishnah. Translated from the Hebrew with introduction and brief explanatory notes. London : Oxford University Press
- DE KLERK, J.J. 1988. Die Nagmaal is nie maar 'n gesellige fees en heildronk nie. *Die Kerkbode*, 141(23):15.
- DU PLOOY, A. le R. 1991. Die wyse van Nagmaalviering. *Die Kerkblad*, 27 Maart 1991:29-30.
- DU TOIT, D. 1989. Wyn en druiwesap by die Nagmaal. *Die Kerkbode*, 143(1):4.
- FREEMAN, J.M. 1972. Manners and Customs of the Bible. Plainfield : Logos International
- GELDENHUYS, N. 1972. Commentary on the Gospel of Luke. Grand Rapids : Eerdmans
- GEMSER, B. 1938. Die laaste Pasga, die eerste Nagmaal. *Almanak van die Nederduitse Hervormde Kerk van Afrika*, 32:74-85.
- GOPPELT, L. 1971. ποτήριον. (In Bromily, G.W., ed. Theological Dictionary of the New Testament. Grand Rapids : Eerdmans Publishing Company. 6:148-158.)
- GROSHEIDE, F.W. 1957. De eerste brief aan de kerk in Korinthe. Kampen : Kok
- GRUNDMANN, W. 1974. Das Evangelium nach Lukas. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt
- HAMMELBURG, S. 1939. De Misjna. Hebreeuwsche gepunkteerde tekst met vertaling, verklaring en inleidingen in het Nederlandsch. Deel II. Séder Mo'ed. Amsterdam : E. Mozes Azn
- HANDELINGE, Algemene Sinode Gereformeerde Kerke in Suidelike Afrika, 1988
- HANDELINGE, GKSA, Sinode Potchefstroom, 1982
- HANDELINGE, GKSA, Sinode Potchefstroom, 1985
- HOVDA, R.W. 1985. On Sharing the Cup. *Worship*, 59:261-264
- JEREMIAS, J. 1966. The Eucharistic Words of Jesus. New York : Charles Scribner's Sons
- KOTZÉ, E.B.C. 1991. Nagmaalsbeker en -tafel. *Konteks*:2-3, September.
- LAMMENS, G.N. 1968. Tot zijn gedachtenis. Kampen : Kok. (Proefskrif – Th.D. Vrije Universiteit Amsterdam.)
- LENSKI, R.C.H. 1964. The Interpretation of St. Mark's Gospel. Minneapolis : Augsburg Publishing House
- LOUW, J.P. & NIDA, E.A. 1989a. Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains. Vol. 1. Roggebaai. Bible Society of South Africa
- LOUW, J.P. & NIDA, E.A. 1989b. Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains. Vol. 2. Roggebaai. Bible Society of South Africa
- MARSHALL, I.H. 1978. The Gospel of Luke. A Commentary on the Greek Text. Exeter. The Paternoster Press
- PASCH, H.P.J. 1930. Beker teenoor kelkie. Burgersdorp. Alberts Times Drukkery.
- PLUMMER, A. 1969. The Gospel According to St. Luke. Edinburgh : Clark

- PONT, A D 1993. Die Nagmaalbeker en Nagmaalkelkies. Die besluit van die Algemene Kerkvergadering van 1992 daaroor. 'n Bygewerkte en uitgebreide memorandum aan die kommissie van die Algemene Kerkvergadering. Pretoria. (Ongepubliseer.)
- RIDDERBOS, H N 1972. De komst van het Koninkrijk. Jezus' prediking volgens de synoptiese evangelien. Kampen. Kok.
- RODKINSON, M L 1918. New Edition of the Babylonian Talmud. Original text, edited, corrected, formulated, and translated into English. Tracts Aboth (Fathers of the Synagogue), with Aboth of R Nathan, Derech Eretz Rabba, and Zuta. Volume I (IX). Boston: The Talmud Society.
- SPOELSTRA, B 1989. Gereformeerde Kerkreg en kerkregering. 'n Handboek by die Kerkorde. Hammanskraal: Die Hammanskraalse Teologiese Skool van die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika.
- STRACK, H L & BILLERBECK, P 1969. Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch. Vierter band (Erster Teil). Exkurse zu einzelnen Stellen des Neuen Testaments. München: C H Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- TASKER, R V G 1969. The Gospel According to St Matthew. London: Lyndale Press.
- THEISS, N 1994. The Passover Feast of the New Covenant. *Interpretation. A Journal of Bible and Theology*, 48: 17-35.
- VAN DER WESTHUIZEN, H G 1992a. Die een-beker-gedagte moet behou word. *Die Hervormer* 3, 1 November: 1.
- VAN DER WESTHUIZEN, H G 1992b. Nagmaalsbeker en -tafel. *Konteks*: 20-21, Januarie-Februarie.
- VAN WYK, J H 1991. Besinning oor die viering van die Nagmaal. *In die Skriflig*, 25: 245-264.
- VAN'T SPIJKER, W 1980. Het klassieke avondmaalsformulier. (In Van't Spijker, W, Balke, W, Exalto, K en Van Driel, L., reds. Bij brood en beker. De Groot: Goudriaan. p 363-423.)
- VENTER, C J H 1990. Die Nagmaal as 'n maaltyd. *Koers*, 1990: 79-94.
- VERSTEEG, J P 1980. Het avondmaal volgens het Nieuwe Testament. (In Van't Spijker, W, Balke, W, Exalto, K en Van Driel, L., reds. Bij brood en beker. De Groot: Goudriaan. p 9-66.)

